

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 4 Issue 4, p. 245-260, November 2012

Birinci Dünya Savaşı'ndan Milli Mücadele'ye İsviçre'de Osmanlı Aleyhtarı Propaganda ve Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Faaliyetleri

From First World War to Turkish National Struggle Anti-Ottoman Propaganda in Switzerland and the Actions of the Ottoman Association for the Defence of Rights

Dr. Cengiz MUTLU
MEB-Öğretmen

Öz

Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da Osmanlı karşıtı yeni bir propaganda başlamış, savaşın bitişinden sonra da İsviçre'de Osmanlı karşıtı çevrelerin faaliyetleri iyice artmıştı. Bu makale İsviçre'de özellikle Rumlar ve Ermeniler tarafından yapılan Türk karşıtı propagandanın Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu işgalini meşru göstererek Yunan ordusunun insan hakları ihlallerini örtbas etmeği hedeflediği tezini sunmaktadır. Yapılan propagandaya karşı bu ülkedeki bazı Türkler teşkilâlanarak Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardı.

Anahtar Kelimeler: İsviçre, Ermeniler, Rumlar, Türkler, Birinci Dünya Savaşı

Abstract

During World War I a new an Anti-Ottoman propaganda started in Europe and it intensified especially in Switzerland after the war. This article argues that the main goal of the intensified post-war anti-Turkish propaganda, which was led by the Greeks and Armenians in Switzerland, was to legitimize the Greek invasion of Western Anatolia and divert the attention away from the human rights violations of the Greek army. In response to this propaganda mechanism, some Turks founded the Ottoman Association for the Defence of Rights.

Key Words: Switzerland, Armenians, Greeks, Turks, First World War

Giriş

İnsanların duygu ve düşüncelerini tek taraflı olarak etkilemek, onları belli bir yöne kanalize etmek şeklinde tanımlanabilen propagandaya, özellikle savaş zamanı ihtiyaç duyulur. Orduya katılmak için halkın teşviki, maddi-manevi hatta canlarını bile ülkeleri için vermeleri gereği propagandayla vurgulanır. Propaganda ayrıca karşı tarafın savaş azmini kırmak için kullanılır. Barışta veya savaşta nerdeyse tüm devletler ve baskı çevreleri tarafsız devletlerin kamuoyunu etkilemek için propagandaya başvurur.

Berlin Konferansı'nın ardından dünya siyasi literatürüne giren Ermeni sorunu, Hınçak ve Taşnak liderlerince istedikleri şekilde daha açık bir ifadeyle bağımsız veya muhtar bir devlet şeklinde çözümlenmeyince ihtilalci bir karaktere bürünmüştü. Avrupa'dan doğrudan alamadıklarını dolaylı olarak almak isteyen Ermeni komitecileri, dışarda Türkiye aleyhine şiddetli bir kampanya, içeride de ardı arkası kesilmez şiddet hareketlerine girişmişlerdi. Ermeniler özellikle İngiltere, Fransa ve Amerika'da Türkiye aleyhine iftira kampanyasına girişmişlerdi. Komitelerin sistematik bir şekilde adam öldürme, yağma gibi hareketlere girişmelerindeki amaç misilleme yapılmak suretiyle Avrupa'nın müdahalesini sağlamaktı. Böylece Batı kamuoyunda, Türkiye'de yaşananlar Ermenilerin Müslümanların kurbanı olduğu şeklinde bir algının yerleşmesine yardımcı olacaktı. Osmanlı Devleti ise gerek tecrübesizliğin, gerek mali bakımdan yetersiz oluşunun etkisiyle hak ve hukuk kendi yanında olduğu halde, yeterli açıklamalarda bulunamayarak kendini mahkum ettirmektedir.¹ Aynı durum Birinci Dünya Savaşı'na kadar aralıklarla devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti her büyük devletin yaptığı gibi hayatini devam ettirebilmek için bazı tedbirler almak zorunda kalmıştı. Özellikle de Ermeni ve Rum tebaasına karşı aldığı sevk ve iskân kararları yurtdışında aleyhinde propagandayı tetiklemişti. Gerek daha evvel Osmanlı topraklarından göçenler, gerekse yurtdışında yaşayan Ermeni ve Rumlar, Osmanlı Devleti'nin savaş halinde olduğu batılı devletlerin de teşvikiyle propagandalarını arttırmışlardı. Osmanlı Devleti de içinde bulunduğu ekonomik darboğaza rağmen aleyhindeki propagandayı pasifize etme amacıyla mücadele etmiştir. Osmanlı Devleti'nin aleyhindeki propaganda merkezlerinin en önemlilerinden biri İsviçre'di. Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye aleyhindeki propaganda hızlandığından bu ülkede yaşayan Türkleri rahatsız etmişti. Özellikle TBMM Ordularıyla savaşta olan Yunanistan tarafından sistematize olarak başta İsviçre olmak üzere bir çok Avrupa ülkesi ve Amerika'da yapılan propagandanın amacı, Anadolu'da yapılan işgalleri meşrulaştırmak ve yapılan zulümleri örtbas etmektir. Yunanistan tarafından sürdürülen Türk aleyhtarı kampanyaya karşı İsviçre'deki Türkler teşkilatlanıp dernekler çatısı altında birleşme gereği hissetmişlerdi. Bu derneklerden biri de Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'di. Bazı Türk gazeteci ve eski bürokratlarca kurulan cemiyet, yaptığı faaliyetlerle Anadolu'daki milli hareketin haklılığını İsviçre'de duyurmak için çalışmalarına başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı Sırasında Propaganda

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz propagandası, Dışişleri Bakanlığının kontrolünde gerçekleştirilmiştir. Bakanlık 1914'te Wellington House'da savaş propaganda ofisi kurmuştu. Wellington House'un propaganda yayınları arasında Türklerle ilgili 37 adet kitapçık ve broşür bulunmaktaydı. Propagandada Türk devletinin ıslahının imkânsızlığı, askeri güçten başka bir şey bilmeyip sivil idare konusundaki yetersizliği, din faktörü sıkça

¹ Ahmed Rüstem Bey, *Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi*, (Çev.Cengiz Aydın), Bilge Kültür Sanat, 1. basım, İstanbul 2001, s.31-33. Biz İsviçre'deki Osmanlı haklarını savunan cemiyet hakkında dönemin basını, Osmanlı Arşivi ve hatıratlarda yaptığımız araştırmalarda sınırlı sayıda belgeye ulaşabildik. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkındaki bilgiler, genelde dönemin basının incelenmesi sonucu elde edilebilmiştir. Bu yüzden cemiyetin nizamnamesine ulaşamadık. Bu makalede İsviçre'de Osmanlı Devleti aleyhine yapılan propaganda ve bu propagandaya karşı Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetleri üzerinde durulacaktır

vurgulanmıştır. Egemenlikleri altındaki toprakları tarumar eden insanlar olarak lanse edilen Türkler, diğer tüm dinler özellikle de Hristiyanlara karşı nefret doluydu. Propaganda kitapçıklarına göre, Türkler Hristiyanları tehdit etmekte, savaştan istifadeyle Ermeni ve diğer Hristiyanlara karşı toplu katliama girişmekteydiler. Amerikalılara yönelik propaganda için seçilen Viscount Bryce, Türkleri “*ele geçirdikleri yerleri harap eden soyguncular çetesine*” benzetmekteydi.²

Osmanlı Devleti'nin zorunluluk neticesi özellikle Ermeniler'e³ yönelik uyguladığı zorunlu sevk ve iskân kanunu, savaş halinde olduğu devletlerce propagandaya açık bir uygulamaydı. İsviçre'de yaşayan Ermeniler, sözde Osmanlı memurlarının kendilerine karşı sergilediği mezalimi protesto etmek amacıyla Batılı devletler nezdinde teşebbüste bulunmaktaydılar. Bu propagandadan Osmanlı Devleti kadar müttefiki Almanya ve Avusturya-Macaristan'da nasibini almaktaydı. İsviçre'de bazı kantonların halkı, Fransızca konuştuğu için Fransa'ya sempatiyle bakarken, buna karşı Almanya ve müttefiklerine ise husumet beslemekteydiler. Journal de Geneva'nın Fransa'da bir çok müşterisi olması sebebiyle elde edilmesi imkansızdı. Osmanlı topraklarından İsviçre'ye gelen bazı kişilerin doğru-yanlış beyanatları ise, Osmanlı politikasını eleştirmeyi kendine meslek edinenlere malzeme vermekte, bu da İsviçre kamuoyunun Osmanlı Devleti aleyhine daha da şiddetle dönmesine sebep olmaktaydı. Diğer taraftan daha evvel Anadolu'daki misyonerlerce Protestan yapılan ve İsviçre'ye göçen Ermeniler, Osmanlı aleyhine propagandanın dozajını arttırmak için çalışmaktaydılar. Propagandanın dozajını arttıran protestanlardan biri Rahip Craft adlı pastördü. Rahip Craft, Journal de Geneva'nın başyazarına yaptığı telkinlerle adı geçen gazetede bir çok Osmanlı aleyhtarı yazının yayımlanmasından sorumluydu. Journal de Geneva'da Osmanlı Devleti'nin Ermeni sevk ve iskan kanunu, bir “*Ermeni kıtali*” olarak lanse edilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Cenevre konsolosluğu Alman konsolosuyla müzakere sonucunda “*Le Petit Journal Derange*” adlı gazeteye nakdi yardım yaparak makale ve resmi vesika yayımlanmasına çalışmıştır. Bu suretle görünüşte Osmanlı Konsolosluğu'yla herhangi bir bağlantısı olmadığı halde, her türlü makale, haftada bir kez yayımlanan adı geçen gazetede yer bulmuştur. Aynı zamanda “*Teali-i İslam*” için çalışmakta olan “*Encümen-i Terakki-i İslam*” adlı geçici bir gazete de aynı maksada hizmet amacıyla kullanılmaktaydı.⁴ Ermeni sevk ve iskânının uygulandığı ilk aylarda gerek Osmanlı Devleti'nin savaşta bulunduğu devletlerde, gerekse tarafsız devletlerde yapılan aleyhte Osmanlı propagandası şiddetlenmişti. Cenevre'de bir konferans akd eden Gürcü Sosyalistleri ise aldıkları kararda, Türkiye'deki Ermenilerin sözde maruz kaldıkları haksızlıkların bir müdahale gerektirdiğini, bunun da uluslararası bir

² Türkleri egemenlikleri altındaki halklara karşı bir tiran olarak göstermek, Amerikan kamuoyunu savaşa hazırlamak ve savaşın ardından Osmanlı topraklarını daha kolay paylaşabilmek için, V. Bryce ve Arnold Toynbee tarafından kaleme alınan *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire* adlı kitap İngiliz propaganda çalışmalarının bir parçasıydı. Bkz. Servet Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, Kim Yay, 1. basım, Ankara 2004, s.36-44.

³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bülent Bakar, *Ermeni Tehciri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1. basım, Ankara 2009. Osmanlı Devleti'nin aldığı bu tedbir Batıda büyük bir kınama kampanyasına sebep oldu. Özellikle İngiltere kampanyada başı çekmekteydi. “*Muhakkak ki bu Türkler medeni milletler arasında yaşamaya layık değildir...Asya'ya dönsünler*” tarzındaki İngiliz Başbakanı Gladstone üslubu her tarafta görülebilmekteydi. Bu konuda bkz. Ahmed Rüstem Bey, *Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi*, s.31-33.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti İkinci Şube (DH.EUM, 2.ŞB), 12/43.

vazife olduğunu deklare etmekteydiler. Aldıkları kararı Berlin'deki Sosyalistlerin Başkanı Mösyö Hasse'ye bildirmişlerdi. Almanya'dan gelen haberlere göre, Ermeniler lehine bir atmosfer oluşmaya başlamıştı.⁵ İsviçre'deki propaganda bazen Osmanlı konsolosluğuna karşı fiili tecavüzlere de ulaşabilmekteydi. 1916 Ağustos ayında yaşları onbeş–onsekiz arasında değişen gençler Osmanlı konsolosluğu önünde toplanmak suretiyle önce galiz kelimeler kullanmış, ardından konsolosluk bahçesindeki Türk bayrağını yakmak istemişlerse de çağrılan polis buna engel olmuştu.⁶ Osmanlı Devleti aleyhine olan propagandaya, karşı propagandayla imkânları ölçüsünde cevap vermeye çalışmıştır. Sözgelimi, Cenevre'deki konsolosluk İstanbul'dan para ve memur istemiştir. İsviçre'de basılacak broşürler için 1917 Eylül ayında 18.000 frank İstanbul'dan gönderildiği gibi, iki memurun da gönderilmesi için çalışmalarına başlanmıştır.⁷ Rumlar da 17 Mayıs 1918'de Cenevre'de bir miting akdetmişlerdi. Mitingde Rumların Anadolu'da, Makedonya'da, Trakya'da imha edildiği iddiaları tekrarlanmış, Bulgarlar aleyhine de sözler sarfedilmişti.⁸

Mütareke Döneminde Propaganda

Osmanlı aleyhtarı çevrelerin faaliyetleri sadece Cenevre'yle sınırlı değil, bizzat müttefik devletleri temsilcileri nezdinde gözlemlenebilmekteydi. Büyük harbin ardından Paris'e giden Osmanlı heyeti 17 Haziran 1919'da on iki maddeden oluşan bir muhtırayı İtilaf Devletleri heyetine vermişlerdi. 17 Haziran tarihli Osmanlı notasına cevaben Monte Carlo Şatosu'nda Osmanlı heyetine İtilaf Devletleri'nce karşı nota verilmiştir. Osmanlı heyeti notasında, savaşın tüm mesuliyetini İttihat ve Terakki Hükümeti'ne aid olduğunu iddia ederek, imparatorluk topraklarının bütünlüğünü taleple beraber, bunun da dünya dini dengeleri açısından elzem olduğunun altını çizmekteydiler. Türk idarecilerinin ve ferdi olarak Türk vatandaşlarının iyi niyeti müttefik devletlerce teslim edilmekle beraber, aynı milletin verdiği yetkiyle kurulan bir hükümetin mesuliyetinden yine o milletin sorumlu olmaması kabul edilmemekteydi. Müttefik konferansı, Türklerin hasletlerini taktir etmekte ise de, yabancı ırkları idare edecek ehliyete sahip olmadıklarını iddia etmekteydi. Müttefiklere göre, Osmanlı hakimiyetinin “*terakkiyi*” ve gelişimi tamamen kolaylaştırmadığı tecrübeyle ortadaydı. Türk notasında vurgulanan noktalardan biri de, dünya dini dengelerinin korunması ve tüm dünya Müslümanlarının gücendirilmemesiydi. Bununla beraber son bir tecrübe olan savaş, dini bir kalkışmaya imkan olmadığını göstermişti. Ayrıca İtilaf Devletleri dini bir takım hareketlere prim vermediklerini, yegane vazifelerinin ise Cemiyet-i Akvam'ın faydalı bir uzvu olduklarını söylemekteydiler.⁹ Barış konferansı sırasında özellikle dönemin süper gücü İngiltere'nin

⁵ DHEUM, 2.ŞB, 15/20.

⁶ BOA, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS), 2424/19.

⁷ BOA, HR.SYS, 2104/11.

⁸ BOA, HR.SYS, 2453/28.

⁹ *İkdam*, 30 Haziran 1919. İsviçre'de bu dönemde yaşayan Türk vatandaşlarının sosyal durumu iyi değildi. Mütarekeden sonra aylarca İsviçre'de mahsur kalan Türkler memleketlerinden habersiz yaşamaktaydı. İsviçre'deki Türk vatandaşlarının mektupları dönemin gazetelerinde yer bulabilmekteydi. Bu konuda bkz. *Servet-i Fünun*, 9 Teşrin-i Evvel 1919. Almanya ve Avusturya'dan dönen öğrencilerin tahsillerini tamamlamak üzere İsviçre'ye gitmeleri hakkında alınan karar bazı siyasi sebeplerden dolayı uygulanamamıştı. İsviçre Hükümeti Türk öğrencilerin ülkeye girişlerine müsaade etmemesinden dolayı gönderilmeleri ertelenmişti. Fakat daha sonra Türk Hükümetinin teşebbüsleriyle Türk öğrencilerin İsviçre'ye kabulleri sağlanmıştı. Bu konuda bkz. *İkdam*, 2 Teşrin-i Sani 1919. Mütareke döneminde

Osmanlı Devleti'ne karşı takındığı tavır hoş değildi. İngiltere'nin doğu politikasından sorumlu kabine başkanı Lord Curzon, "Avrupa'nın hayatını zehirleyip duran bu kocamış devletten kurtulmanın zamanı geldiği" kanısındaydı. "Türklerin Avrupa'daki varlığı, ilgili herkes için bir kötülük kaynağı olmuştu. 500 yıllık mevcudiyetlerinden kimsenin bir yarar sağladığını görmüş değilim." sözleriyle Türk karşıtı tutumunu açıkça sergilemekteydi.¹⁰ Konferans sırasında Ermeni propagandası had safhaya ulaşırken, bu durumu daha da alevlendirenler İngiliz ve Fransız devlet adamlarının sözleriydi.¹¹

İsviçre'nin Bern şehrinde Yunanlılar büyük bir miting düzenlemişlerdi. Şehirdeki Yunan elçisi Aleksandris mitingi, Rum halka zulmedildiği hususunda Türkler ve Bulgarlar aleyhine sürdürülen propagandanın meyvesi olarak görmekteydi. Konsolos raporları, Yunan gazete ve ajans haberleri, çeşitli konferanslar, kadınlar birliğinin çalışmaları, İsviçre siyasilerine gönderilen bültenler İsviçre gazetelerini Türklerin aleyhine olmaya itmişti. Özellikle Nationale Zeitung ve Züricher Post gazeteleri, Türklerin aleyhine sert yazılar yayımlıyorlarken, diğer taraftan suçlanan devletlerin tekziblerine bu gazeteler asla yer vermemiştir. İsviçre'nin önde gelen simalarının katıldığı büyük mitingi Journal de Geneve düzenlemişti. Dünyaca tarafsızlığı ve etki altında kalmamasıyla ünlenen bir gazetenin, Hellenizmi koruma adına bayrak açması gayet manidardı. Hatta Yunan Dışişleri Bakanı Politis Journal de Geneve'nin dış siyaset yazarı William L. Martin'e devlet sırlarını verecek derecede dostluk göstermekteydi.¹²

İsviçre'deki Türkler bu dönemde Türkiye'den herhangi bir yardım almamaktaydılar. İsviçre hükümeti dahi ülkedeki Türklere belli durumlarda zorluk çıkarabilmekteydi. Mütarekenin ardından Türk karşıtı propaganda İsviçre'de ve dünyanın diğer ülkelerinden her türlü vasıtaya başvuruyla yapılmaktaydı. Türkiye'nin gerçeklerini olduğundan farklı göstermek isteyen propagandaya karşı kuvvetle çalışılması gerekiyordu. Bu dönemde Türkiye'den İsviçre'deki Türklere haber gelmemesi, İsviçre'deki Türklerin üzerine düşen görevleri yapmalarını engellemekteydi. İsviçre'deki Türk aleyhtarları her vakayı kendi istedikleri şekilde hatta İzmir'in Yunanlılarca işgalini bile tahrif ederek yazmaktaydılar. İsviçre

İsviçre'de ikamet eden Türklere iyi bir gözle bakılmamaktaydı. İsviçre resmi memurları, Lozan şehrinin eski Türk idarecileri için bir propaganda merkezi yapmamakta kararlıydılar. Talat ve Cemal Paşa'lara İsviçre'ye girişleri için izin verilmediği gibi, mütarekeden beri İsviçre'de ikamet etmekte olan Cavid Bey ile Eski Levazım Reisi Hakkı Paşa'ya on beş gün zarfında İsviçre'yi terk etmeleri tebliğ edilmişti. Üzerindeki baskılardan kurtulmak için İsviçre Hükümeti'nin böyle bir hareket tarzını belirlediği tahmin ediliyordu. İlginç olan nokta ise İtilaf Devletleri'nin Talat ve Cemal Paşa'ları gerçekten ele geçirmek istemeyişiydi. Zira adı geçen paşaların izin dilekçelerinin alınması onların tevkif edilmelerini sağlayacaktı. Ayrıca Türk Hükümeti paşalara karşı iyi niyet beslemekte ve İtilaf Devletleri de paşaları gerçekte elde etmeyi düşünmüyordu. Zira, İsviçre'ye giriş için izin talebinde bulduklarında tutuklanabilirlerdi; *İkdam*, 5 Teşrin-i Sani 1919.

¹⁰ Margaret Macmillan, *Paris 1919 Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, (Çev. Belkıs Dişbudak), Odtü Yayıncılık, 1. basım, Ankara, 2004, s.366.

¹¹ M. Macmillan, *Paris 1919 Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, s. 371. Paris Barış Konferansı devam ederken Ermeniler Ahoronian ve Bogos Nubar liderliğinde müttefiklere ortak bir muhtıra vermişlerdi. Doğuda altı vilayetin yanı sıra Trabzon'u da içine alan muhtıra, arazi taleplerinin dışında Türklerden alınacak 19 milyar franklık bir tazminatı içermekteydi. Bu konuda bkz. Mim Kemal Öke, *Ermeni Sorunu*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 207.

¹² Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, (Çev. Hakkı Devrim), Kaynak Kitaplar, 1. basım, İstanbul 1974, s.180-181.

gazetelerinin sütunları “Atina Ajansı” telgraflarıyla doluydu. Bu sütunlar Yunanlıların Anadolu’da yaptıkları zulümleri örtbas etmek için kullanılmaktaydı. İsviçre Türkleri dünya kamuoyunu aydınlatacak vesika ve haberlere sahip olmadıklarından aleyhte propaganda karşısında çaresiz bir durumdaydılar. İstanbul’dan yardım isteyenler arasında İkdam Gazetesi Başyazarı Ahmet Cevdet Bey de vardı. Ona göre, Yunanlıların İzmir ve civarındaki zulümlerini kapatmak için uğraştıkları o günlerde, sadece gerçekleri orada söyleyip, gerekli vesikaları sergilemek yeterliydi. Mesele doğru haberlerle vesikaların mahalline ulaşmasıyla, bunların yayınlanması için gerekli maddi vasıtaların temininden ibaretti. Aleyhte propaganda Türkiye’ye tahmininin üzerinde zararlar vermişti. Karşı propaganda için İsviçre Türklerinin harekete geçmesi elzemdi. Cenevre ve Lozan’da müteşekkil “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Heyeti’nin” vazifesini yapabilmesi için, haber, vesika ve maddi vasıtalar verilmek suretiyle desteklenmesi gerekiyordu. Zira, Türkiye’de yazılan gazeteler Türklerin kendilerinin yazıp kendilerinin okuduğu gazetelerdi. Gayet düzenli bir şekilde, senelerdir Türkiye aleyhine yaptıkları neşriyatla propaganda yapanlar, bu çabalarının meyvelerini toplamaktaydılar. Nitekim, tüm Avrupa gazetelerinde Türkiye ve doğuya ait haberler Atina Ajansı’nın mübalağalarıyla doluydu. Mütarekenin ardından İstanbul ve Anadolu’daki olaylar olanın tam tersi şekilde aktarılmaktaydı. Bu çevrelerin tüm gayreti sadece gazeteleri kendi ajanslarınca hazırlanan telgrafları verip yayımlatmayla sınırlı değildi. Cenevre’de, Lozan’da Türkiye özellikle İzmir ve Anadolu’nun diğer kısımlarıyla ilgili konferanslar birbirini takip etmekteydi. Birçok fotoğraf büyütülüp, işlek caddelerin büyük mağazalarındaki camlara yerleştiriliyordu. Ahmet Cevdet Bey’e göre, Yunanlıların bu faaliyetleri taktire şayan olmakla beraber, Türklerin sergilediği kayıtsızlık ve atalet ise son derece üzücüydü.¹³ Türk Hükümeti, Avrupa basınında kendi memleketini savunmada başarısızdı. İktidara gelen gerek nazır, gerekse sadrazamlar basına hak ettiği önemi vermemişlerdi. Avrupanın hiçbir zaman Türkiye lehinde müdafaa bilgisi olmamıştı. Bazı bilgiler varsa da onlarda derinlemesine incelenerek ortaya konulan bilgiler değildi.¹⁴

Milli Mücadelenin ileriki safhalarında Yunanlılar, Venizelos gibi usta bir politikacının liderliğinde Türkleri batılı devletlerin kamuoyları nezdinde şüpheli bir konuma düşürmek için çalışmaktaydılar. İlk etapta Türklere isnad etmeye çalıştıkları, Türklerin İslamlar arasında propagandacı olduklarını göstermeye çalışmaktı. TBMM, kendi yurdunu Yunan tecavüzlerine karşı savunma kaygısından başka hiçbir şey düşünmezken Yunanlılar, Türkleri Kafkasların ötesinde birtakım gizli amaçlar takip ettikleri yönünde yalan haberlerle suçlamaktaydılar. TBMM Hükümeti doğuda ihtilal peşinde koşuyor gibi gösterilmek isteniyordu. İsviçre’de sadece Yunan ve Ermeniler değil Bolşevikler de Moskovada neşrettikleri “Pravda Gazetesini” İsviçre’de basmak suretiyle propagandalarını yapmaktaydılar. Sadece Pravda değil diğer bazı Rus Gazeteleri de yayınlanabilmekteydi. Türkleri Dünya kamuoyu nezdinde kötü duruma düşürmek ve büyük devletlerin nazarında şüpheli bir konuma itmek için çeşitli entrikalar çevrilmekteydi. Yunanlıların Avrupa’da bu işlerle uğraşan özel memurları vardı. Venizelos tarafından özel olarak yetiştirilen bu memurların yaptıkları propaganda için büyük meblağlar sarf ediliyordu. Türkiye’nin ise, daha evvel böyle teşkilatlara karşı kurulmuş vasıtaları yoktu. Türkiye o tarihe kadar propaganda vasitasını kullanmadığı için güç durumda kalmıştır. Kendi vatandaşlarına ve askerlerine moral vermek için Yunanistan, İsviçre gazetelerine Mustafa Kemal Paşa’dan 6.000 esir aldıkları gibi yalan haberleri birçok kez yazdırmaktaydı.

¹³ İkdam, 23 Temmuz 1919.

¹⁴ İkdam, 22 Kanun-i Sani 1921.

Yunanlıların cepheleri sadece muharebe cephesi değil, bir de basın cepheleri vardı. Bu cephede çok daha fazla fayda gördüklerine inanan Yunanlılar, propagandaya daha fazla önem vermişlerdir.¹⁵

Demiryolları için Türkiye’de bulunmuş olan Amerikalı Amiral Colby M.Chester, The New York Times’te çıkan yazısında Türkiye aleyhine olan propagandaya değinmiştir. Ona göre, Türkler dünyada en fazla kötü temsil edilen millettir. Amerika’da yayılan yanlış bilgilerden haberdar olduğunu söyleyen Amiral Chester, 1911’de bulunduğu İstanbul’daki seçimlerde Hristiyan misyonerlerin de oy sandıklarının olduğu yerlerde görülebildiğini, buna karşı Amerika ve Avrupa kamuoyunda ise Türkiye’de anti-Hristiyan bir başkaldırı olduğu yönünde haberlerden bahsetmekteydi. Bu anti-Türk propagandanın devam etmesi Amiral Chester’i bu çevrelerden soğutmuştu. Yazdıklarının bir çok Amerikalıyı şaşırtaçağını ifade eden Amiral Chester, kendi gazetelerindeki haberlerden başka bir bilgiye sahip olmayan sade Amerikalının Türkiye hakkında sağlıklı bilgi sahibi olamayacağına dikkatleri çekmekteydi. Kendisi bu kötü temsilin Amerika’da vukua gelmesini Türkiye’nin kendi davasını müdafaa edecek bir basın merkezini kurmakta gösterdiği gevşekliğe bağlamaktaydı.¹⁶

Basının önemini sıklıkla vurgulama gereği hisseden Mustafa Kemal Paşa, Türkiye’nin batılılar nezdinde yabancı bir memleket gibi kalmasının sebebinin basına yeterince önem verilmemesine bağlamıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Lozan görüşmeleri devam ederken çıktığı yurt gezisinde bu durumu şu sözlerle değerlendirmekteydi: “*Matbuatın ehemiyeti gayr-ı kaabili- inkardır. Memleketin derece-i temeddünü efkar-ı umumiyesi nedir? Bunu dahile ve harice anlatacak matbuattır*”¹⁷

Osmanlı Müdafai-i Hukuk Cemiyeti

Avrupa’da bulunan Osmanlı vatandaşlarından bir çoğu Osmanlı hukuk ve menfaatlerini savunmak için ellerinden geldiği kadar büyük devletler nezdinde çalışmaktaydılar. Bu amaçla Osmanlı vatandaşları aralarında “*Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye*” adıyla bir cemiyet teşkil etmişlerdi. Adı geçen cemiyetin merkez komitesi İkdam İmtiyaz Sahibi Ahmet Cevdet, Servet-i Fünun sahibi Ahmet İhsan, Eski Baş Mabeynci Emin, Darülfünun-ı Osmani Müderrislerinden Halit Ziya¹⁸, Eski Şura-yı Devlet Azası Muhtar Bey, Bern Sefareti Fahri Müşaviri Reşit Safvet, Eski Mebuslardan Sami Bey ile Ferik Şükrü, Eski Şehremini Reşit Mümtaz Paşalardan ibarettir. Cemiyet, İzmir ve havalisinde Yunanistan’a vekalet verilerek fiili işgallere başlanması üzerine harekete geçmiştir. Buradan hareketle

¹⁵ İkdam, 2 Nisan 1921.

¹⁶ The New York Times, 27 August 1922.

¹⁷ Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir – İzmit Konuşmaları*, TTK, 2. basım, Ankara 1996, s.22.

¹⁸ Cemiyetin kurucularından olan Halit Ziya Bey, Sultan Reşat zamanında Mabeyn Başkâtipliği görevini üstlenmişti. Balkan Savaşları’nda ordunun bozulup Çatalca Hattı’nı çekildiği günlerde Halit Ziya Bey, İttihat ve Terakki’nin önde gelen simalarından Talat Bey’le Paris’e gitmesi hususunda görüşmüştür. Balkanlı devletlerle henüz bir uzlaşmaya varılamamasından ötürü kendisinden, Paris’te Türkiye aleyhine olan kanaatlerin tashihi, sulh şartlarının Osmanlı Devleti lehine döndürülmesi imkânlarının araştırılması istenmişti. O da yanına Reşit Safvet Bey’i alarak Paris’te birçok siyasi ile görüşmüştür. Bu konuda bkz. Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi Son Hatıralar*, Hilmi Kitabevi, C.III, İstanbul 1942, s. 100-103.

cemiyet Batılı devletlerin siyasi ricaline ve sulh konferansına, isteklerini içeren bir beyanname yollamışlardı. Avrupa ve Amerika'nın dikkatinin çekildiği beyannamede şu maddeler ön plana çıkmaktaydı:

İzmir'e Yunan askerlerinin çıkarılmasının geçici bir işgal olduğu hususunda İstanbul'daki İtilaf Devletleri fevkalâde komiserlerinin beyanı ile Mösyö Venizelos'un Bogos Nubar Paşa'ya olan kesin cevabı düşündürücüydü. Bir emrivakiyle İzmir şehrini Yunanistan'a ilhakını amaçlayan Yunan işgal kumandanlarının yayımladıkları beyannameler arasında ortaya çıkan ihtilaf gayet açıktı. İzmir vilayetinin hinterlandında Yunan askerlerinin sürekli ileri harekate devamı kabul edilemezdi. İleri gelen Yunanlıların taraflarının itirafı ile sabit olduğu üzere, ihtiyaçları ile uygunluk gösterecek bir lider heyete Yunanistan'ın ihtiyacı vardı. Yunanlılar 1912 senesinden önceki sınırları dahilinde hükümetlerin devamını temin etmek için yeterli idari şebekeye sahip bulunmaktaydı. Ayrıca direkt olarak ecnebi vesayeti altında yaşamakta olan Yunanistan'ın, İslam alemini rahatsız etmeksizin 300 bin Rum'a karşılık 1.5 milyon Türk'le meskün bulunan bir araziye hakimiyetini yayması kabul edebilecek bir durum değildi. Düzenli bir baskıyla yirmi yıldan beri Tesalya, Makedonya, Adalardan bir milyonu aşkın Türk Anadolu'ya hicrete zorlanmıştı. Bu Müslümanların Anadolu sahil mıntakasında oturan Rumlarla mübadele hususu Mösyö Venizelos tarafından resmi olarak teklif edilmişti. Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden çok daha evvel dokuz asırdan beri topraklarının beşte dördünü Türklerin teşkil ettiği İzmir'de, her ne şekilde olursa olsun Yunan hakimiyetine tahammül edilemezdi. Hatta sadece bir Yunan müdahalesine izin vermek bile Türkler için kabul edilemez bir durumdu. *"Aksi halde meş'um neticeler tevellüt eden kuva-yı içtimaiyye hukukumuzun istirdadını deruhte eylemiş bulunacaktır."* Fakat bu durum milletler için pek büyük bir sıkıntıya sebep olacaktır. Bununla beraber sulh konferansının bunlara meydan vermiyeceği tasavvuru korunmaktaydı. Osmanlı topraklarında yaşayanlar arasında İzmir ve Aydın Türkleri istiklallerine son derece önem veren unsurlardı. Bu vilayette meskün bulunan Müslümanlar ile Rumlar arasında mevcut olan oran hususunda sulh konferansında şüphenin mevcut olması halinde, buralarda tarafsız bir halk oylamasına gidilmesi temenni edilmekteydi. Bunun neticesinde Türklerin sayı olarak büyük bir çoğunluk teşkil edeceği şüpesizdi.¹⁹

Mütareke döneminde Almanya'daki Türklerden biri de Halit Ziya Bey'di. Ünlü İttihatçılardan Arif Cemil, kendisine gelerek Talat Paşa'nın kendisini İsviçre'ye özel bir vazifeyle göndermek istediğini iletmişti. Hatıralarında teklifi yanında çocuğu olduğu halde hiç düşünmeden kabul ettiğini söyleyen Halit Ziya Bey ile, Talat Paşa arasında şu konuşma geçmişti. *"Teklifime muvafakatimi anladıktan sonra, teşekkür ederim dedi. Arif sizi görür, her şeyi tertip eder. Bana talimat veriniz dedim. Verilecek talimat yok. Orada etrafa Türkiye lehinde müfid olabilecek ne yapmak mümkündür, bunu İsviçre'ye gidince siz anlarsınız. Cevabını verdi. Bir şeyler yapabileceğime sahip değilim, deyince bahsi kısa kesmek isteyerek, beis yok, bize terettüb eden vazife her akla gelen çareye tevessül etmektir, dedi. Arif Cemil ne yaptı yaptı, bir günde hem Almanya, hem İsviçre'den müsaade geldi."* Lozan'da kaldığı otelde Türkiye'den haber alamayan dostları; Muammer, Doktor Ahmet Nurettin, Ahmet Cevdet, Tefik Amir, Mahmut Muhtar ve talebe cemiyetinden bir çok gençle buluşmuştur. Oradaki Türk gençleriyle birlikte memlekete dönme çarelerini arayan Halit Ziya Bey, daha evvel tanıdığı, o dönemde İtalyan konsolosluğunda vazifeli bir İtalyan subaydan yardım almıştır. Fransız ve İngilizlerin engellemelerine rağmen, belki de İtalyan subay, *"memleketlerine gitmek*

¹⁹ İkdâm, 27 Haziran 1919.

isteyen Türk gençlerine muavenet etmekle mükellef olmalıydı ki” Anadolu’daki harekete katılmak isteyenlere yardım etmekteydi. Nihayet İtalya’ya yola çıkmak üzere izin alan Halit Ziya Bey, on dört aydan sonra önce Toronto, ardından İstanbul’a gelebilmişti.²⁰ Halid Ziya Uşaklıgil, hatıratında İsviçre’de geçirdiği günlerden söz ederken kurdukları cemiyet hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.

İsviçre’deki Türkler tarafından son derece güç şartlar altında tesis edilen “*Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*”, kurulduğu yerde bile cılız sesinin duyulmasına tahammül edilemediğinden sahip oldukları mükemmel teşkilat ve para gücü sayesinde Türk karşıtı çevrelerce susturulmak istenilmiştir. Bununla birlikte ümitsizliğe kapılmayan buradaki Türkler; protestolarla, risalelerle, gönderdikleri telgraf ve mektuplarla seslerini duyurmak istiyorlardı. İsviçre’de Türk aleyhtarı mükemmel organize olan bir propaganda teşkilatı vardı. Gazetelerle, kitaplarla, fotoğraflarla, konferanslarla, sinemalarla işlevini yerine getiren mekanizmanın başında olanlar, hatta fotoğrafçı-gazetecileri kendi memleketlerinde ve İzmir’de seyahat ettirmekte ve onlara sadece kendi istediklerini göstermekteydiler. Buradaki Türkler ise anavatanından gelen mektup ve haberlerden dahi mahrum durumdaydılar. Dünyanın mukadderatının belirlendiği Paris Konferansı’nda 1919 Nisan-Mayıs aylarına kadar Osmanlı Devleti’ni temsil edecek kimse yoktu. Hatta özel bir teşebbüs ile oraya gitmek ve Türklerin sesini yükseltmek imkansızdı. Tüm aleyhte propagandalara rağmen İsviçrelilerin hakikati anlamaya başlamaları buradaki Türklere teselli vermekteydi.²¹

Mütareke döneminde 3 Aralık 1918’de İsviçre’ye gelen Türk gazetecilerinden biri İkdâm Gazetesi yazarı Ahmet Cevdet Bey’dir. Ona göre, İzmir’in Yunanlılar tarafından işgaline müsaade edilmesine tarafsız çevreler bir türlü anlam verememişti. Fakat yine de bu durum İsviçre’deki Türk karşıtı propagandaya rağmen haklı bir tenkide uğramaktaydı. Bazı irfan sahibi kalemler Türk hukukunu kendi sütunlarında “*yad etmeye*” cesaret etmekteydiler. Cenevre Üniversitesi’nden bir öğretim üyesi Journal De Geneve’de yayımladığı bir makalede, 1864’de Rus Çarlığı’nın Kafkas İslamlarına karşı uyguladığı politikalara karşı sessizliğini koruyan batılı hükümetleri eleştirmekteydi. Yurtlarından sürülen bu insanların sığındıkları yegane yerin Osmanlı toprakları olduğu hatırlatılarak Türk insaniyetperverliği vurgulanmaktaydı. Paris’teki “*Bonsoir Gazetesi*” ise meslek ilkeleri uyarınca emperyalist politikaların karşısında dik durarak Osmanlı Devleti’nin taksiminin aleyhine makaleler yayımlamaktaydı. Batı basınının Türkiye’nin lehine olması tamamen yapılacak teşkilata ve neşriyata bağlıydı. Bu sebeple İsviçre’de tesis edilen “*Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Heyeti*”nin bütün gayreti buna dönüktü. Fakat oradaki vatandaşların İstanbul ile olan haberleşme vasıtaları hemen hemen yok gibiydi.²²

Osmanlı Devleti’nin parçalanması eğilimlerine karşı alınacak tedbirler hakkında “*Cenevre Osmanlı Hukukunu Müdafaa Cemiyeti Sekreterliği*” tarafından Müşavir Ahmet Muhtar Bey’e “Bütün medeni milletlere çağrı” başlığı altında Fransızca bir yazı gönderilmiştir.²³ Buna göre, “*Savaş boyunca insan haklarına aykırı davranan, savaş kurallarını ve insanlık onurunu çiğneyen eylemlerin sahiplerini Almanya uluslararası mahkemeye teslim etmekle yükümlüdür*” maddesini barış anlaşmasına özel bir madde olarak

²⁰ Halid Ziya Uşaklıgil, *Bir Acı Hikaye*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1942, s.61-80.

²¹ *İkdâm*, 30 Haziran 1919.

²² *İkdâm*, 8 Temmuz 1919.

²³ BOA, HR.SYS, 2636/13; A.VRK, 845/62.

eklemek için İngiliz ve Fransız delegeler bir öneri getirmişlerdi. Akla uygun, yüksek adaletin bir ölçütü olarak görülen bu öneri müttefik devletlerin delegeleri tarafından oybirliğiyle kabul edilmişti. Belge savaş sırasında Almanlarla aynı kampta yer alan İttihat ve Terakki şeflerini de unutmamak gereğini işaret ediyordu. Şayet hak ettikleri bir ceza varsa bunun verilmesi adaletin yerine gelmesini sağlayacaktı. Cemiyetin yayımladığı belgede Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na girişinin sorumlusu olarak İttihatçılar gösterilmekteydi. Zira, bir kaç yüz kişiden ibaret, güçlü bir şekilde organize olan bu gizli komite, yakın tarihte iki hazin ve yıkıcı savaştan çıkmış güçsüz bir ulusa, hayale sığmayacak zulüm ve *sıkıntılarla* dolu dört buçuk yıl yaşatmışlardı. Üstelik İttihatçılar, 18 ile 55 yaş arasındaki tüm Laz, Kürt, Arap ve Türk'ü silahsız, gerekli donanımdan yoksun bir şekilde güçlü ordularla, dünyada o ana dek görülmemiş dayanıklıdaki donanmalarıyla çarpışmaları için cepheye göndermişlerdi. Ayrıca savaş sırasında dört franga gelen şeker altmış frank, iki franklık ekmeği on altı franga satmışlardı. Bu gibi olumsuzlukların sebebi yine İttihatçılardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun ezici çoğunluğunu oluşturan gerçek müslümanların bitmeyen protestolarına rağmen aynı kişiler, tüm ulusun sebepsizce, yetersiz beslenmesine yol açtığından, binlerce çocuk, kadın ve yaşlının ölümünden sorumluydular. Eski Londra Büyükelçisi, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Başbakanı Ahmet Tevfik Paşa, gerek savaş meydanları, gerekse açlık ve hastalıklardan ölen Türklerin sayısının iki milyonu geçtiğini söylemiştir. Ahmet Tevfik Paşa gibi eski bir diplomatı tanıyanlar, onun yalan söyleme ve abartma huyu olmadığını bilmekteydiler. Rapor, "*Bu savaşa katılan halklar arasında kim Türkler'den daha fazla etkilenmiştir ki! Kim haksızlığa uğramıştır? Orantıya vuralım. Bazı kişilerin yaptığı hatalardan dolayı bu toplumu sorumlu tutmak adilane olmaz.*" ifadelerle devam ederken, Ermenilere dönük tehciri uygulayanları, yine Türkleri Kafkas ormanlarına, Mezopotamya'ya, Gelibolu'ya göndermek suretiyle ölümlerine sebep olan aynı kişiler olarak görmekteydi. Belgeye göre, İttihat ve Terakki idarecilerinin suçu Türk toplumuna yüklenemezdi. Bununla beraber, imparatorluk yönetimi tarafından Ermeni toplumuna karşı Doğu Anadolu vilayetlerindeki isyanı bastırma kararnameşi askeri nedenler ve meşru müdafaa sebebiyle kaleme alınmıştı. Üstelik Alman yönetimi bu karara Türkiye'nin içerdeki oluşumunu güçlendirme, isyanı bastırma amacı taşıdığı sürece karşı çıkmamıştır. Bu konuda, İtilaf Devletleri'nce iddia edilen Türkiye'deki Ermenilerin maruz kaldığı sözde Ermeni soykırımı söylentilerine karşı, gerek Alman yönetiminin görüşü ve Osmanlı Devleti'nin verdiği cevap tamamen uyuşmaktaydı. Öte yandan, Alman yönetimi, suçlu suçsuz ayrımı yapılmaksızın toplu tehcirin ve uygulanan önlemlerin sertliğinin yarattığı tehlikeleri, özellikle bu önlemler katliam, yağma, şiddet eylemi taşıyorsa ortaya koymaktaydı. Ne yazık ki, Alman büyükelçiliğine gelen haberlere göre, Osmanlı yerel otoriteleri can sıkıcı olarak adlandırılabilir bazı pürüzleri engelleyememişlerdi. Hoş olmayan haberlerin dışarı sızması tarafsız devletler arasında özellikle bir süredir Ermeni soykırımı ile ilgilenen Amerika Birleşik Devletleri'nde infial yaratacaktı. Adı geçen ülkenin büyükelçiliği, anayurtlarından uzaklaşan Ermenilerin, yeni evlerine giderken mallarının ve canlarının güvence altına alınabilmesi için taşra otoritelerine kesin emirler verilmesi gerektiğini düşünmekteydi.

Her devletin, kendi topraklarında özellikle de savaş zamanı ortaya çıkıp, yayılan yıkıcı hareketleri engellemek için gerekli tedbirleri almaya hakkı olduğunun aşikar olduğunun vurgulandığı bildirmede, İttifak Devletleri elçiliklerinin yaptıkları değerlendirmeler de bu önlemleri haklı çıkartmaktaydı. 3 Temmuz tarihli memorandumda Doğu Anadolu'da Ermenilerle ilgili alınan tedbirlerin askeri gereklilik ve meşru müdafaa olduğu belirtilmiştir. Aslında ilgili tedbirler uygulandıkları her yerde aynı zorunluluk sonucu alınmıştır.

Alman ticaretinin zarar görmüş olabileceği hususuna gelince, Osmanlı Hükümeti bunu reddetmekteydi. Zira, Alman İmparatorluk elçiliğinin de kabul etmesi gerekirdi ki meşru bir hak kullanıldı diye hiç kimsenin şikayet hakkı olamazdı. Zaten Osmanlı Hükümeti bütün dikkatini milli savunmaya vereceği yerde tehcir esnasında her türlü ön yargıyı önlemek maksadıyla kimsenin zarar görmemesi için azami gayret sarf etmiştir. 26 Eylül 1915 tarihli geçici kanun ilgili bütün tarafların korunmasını garantiye alarak yukarıdaki doğrultuda çıkarılmıştır. Eğer ortaya çıkan zarar ve karışıklıkların-ki en çok Osmanlı ekonomisinde hissedilmiştir- sorumlusu aranacaksa belgelerin de işaret ettiği üzere, Ermeni halkını kıskırtan yabancı güçlere bakılmıyordu. Alman Büyükelçiliği'nin saptamaları değerlendirilecek olursa, gerek yabancılar, gerekse Osmanlı tebaasından olanlar şikayetlerini yayımlandığı andan itibaren geçerli olan 26 Eylül tarihli kanuna göre yapacaklardı. Yukarıda belirtilen doğrultuda, Alman Büyükelçiliği tarafından 3 Temmuz, 13 Eylül ve 16 Kasım tarihli rezervler de geçersiz kalacaktı. Mütarekenin ardından İttihat ve Terakki dört bir yana dağılmıştı. Liderlerinden bazıları Almanya'ya, bazıları İsviçre'ye giderken, daha az tanınanlar ise İstanbul'da kalmış veya Anadolu'ya geçmişti. Yamakları ve emir kulları da serbestçe dolaşarak efendilerinin emir ve direktiflerini iktidarı yeniden ele geçirmek doğrultusunda uygulamaktaydılar. En inanılmaz ve en şaşırtıcı olan da bunların bir kısmının bazı İtilaf güçleri tarafından desteklenmesi ve koruma altına alınmasıydı. Eğer medeni alemde gerçek adalet ve gerçek basiret duygusu varsa insanlık ahlakı ve birliği adına bütün Avrupa ve Amerika, İttihatçılara ibretlik bir ceza vermek için birleşmeliydi. Gururlu hiçbir medeni millet İttihatçıların bir tanesinin bile topraklarında yaşamasına müsaade etmemeliydi. Hemsinlerine saygı ve sevgisi olan hiçbir insan evladı bu İttihatçılara yardım eli uzatmamalıydı.

İtilaf Devletleri'nden birçok devlet adamı son zamanlarda millet meclislerinde veya başka toplantılarda önemli beyanatlar vermekteydiler. "*Laf kalabalıklarının*" ana fikri Cenevre Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne göre, muhtelif büyük güçlerin dünya sorunlarının çözümündeki ve Küçük Asya'da bulmayı umdukları tazminatlardaki hayal kırıklığıydı. Bu tazminatların beklenen sonucu olarak Osmanlı toprakları üzerinde manda uygulanmasını ileri sürmekteydiler. İtilaf Devletleri'nin bu beyanatları Osmanlı Devleti'ni kendi görüşlerini bir kez daha dünya kamuoyuna açıklamaya itmiştir. Türkiye'nin parçalanıp paylaşılması hakkındaki niyetler, gerek dünya barışı gerekse yakın doğunun nizamının sağlanması ve hatta insanlığın selameti açısından uğursuz sonuçlar doğuracaktı. İzmir'in işgalinin provoke ettiği milliyetçi hareket bütün Küçük Asya halklarını tek çatı altında birleştirmiştir: Nitekim; Türkler, Kürtler, Lazlar ve Çerkezler vatanlarının parçalanması veya üzerinde azınlıkların yaşadığı vatan parçalarının Yunan ve Ermeni Devletleri'ne bağlanmasına yönelik cüretkâr hareketlere güçlerinin son raddesine kadar direnmeye kararlıydılar.

Ayrıca bu fikirler aşağıdaki konularla da ilgiliydi:

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması ve Sultan Halifenin haklarına saygı gösterilmesi konusunda Müttefik Yüksek Konseyi nezdinde Hindistan Müslüman delegelerinin kayıtsız şartsız beyanatu.

2. Arap Şeyhleri; Emir İbni Reşid, Emir İbni Suud, Emir Mübarek'ül Sabah adlarına Şam Ulu Cami'nde okunan ve İstanbul'daki Halifeye kesin sadakat ve bağlılıklarını bildiren beyanat.

3. Yemen ve Asir Prensleri İmam Yahya ve Seyid İdris'in Halife-Sultana saygılı ve sadık tutumları.

4. Hindistan'ın ileri gelenleri ve ruhani liderlerince majestelerinin Britanya Hükümeti'ne sunulan dilekçelerde, özellikle halifenin manevi prestijinin sarsılması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun olası parçalanması senaryoları karşısında Müslümanların duyduğu acı dile getirilmekteydi.

Kendiliğinden olarak öne sürülen, Başkan Wilson'a da gönderilecek bu manifestolar Osmanlıların inançlı beyanatlarının göstergesi olduğu gibi, tüm Müslüman dünyasının da güçlü haykırışıydı. Yukarıda adı geçen şahısların hiçbirisi halife olmak istemedi. Herhangi bir yabancı hakimiyeti kapitalist bir kolonizasyondan başka bir şey değildi. 1911'den beri İtalya'nın işgali altında Trablusgarp'daki Arapların sergilediği azimli direniş, üç yıldır İzmir'i işgal eden Yunanlılara karşı topraklarını savunan Türklerden daha az değildi. Bu direniş Müslümanların bağımsızlığa olan düşkünlüklerinin en önemli bir göstergesiydi. Osmanlı Devleti, Paris'teki Yüksek Konseye yukarıdaki verilerin ciddi bir şekilde incelenmesi için başvuruyu bir mecburiyet olarak görmekteydi. Ayrıca Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, insani değerler açısından yapılabilecek her şeyin yapılmasını, aynı zamanda müessif-onarılması imkansız hadiselerle sebebiyet verilmesini istemiyordu.

Batılı uluslar özellikle de İngiliz, Fransız ve İtalyanlar korkunç savaştan oldukça ızdırap çekmişti. O ülkelerin halklarının yaşamlarını korumaları gerekmektedir. Onlar ulusal enerji ve kaynaklarını moral değerleri olduğu kadar, uzun süren savaşta harap olan şehirleri için kullanmalıydı. Bu şartlar altında tüm ülkelerin çalışan kitleleri ve sosyal sınıfları dinlenmeyi büyük bir iştiyakla istediklerinde bunun uygulanmaması, bu ülke vatandaşlarının tehlikeye atılması olacaktı.

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Şark Sorunu'nun en iyi çözüm yolu olarak Wilson'un 12 Prensiğini görmekteydi. Wilson Prensipleri Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kısımlarının tam egemenliğini teyit etmekteydi. Bununla birlikte, imparatorluğun diğer unsurları tam bir güvenlik içinde olacaklar ve gelişimleri için gerekli fırsatlar sağlanacaktı. Manda sisteminin, Küçük Asya'nın Türklerin ve Kürtlerin büyük bir oranda çoğunluğu oluşturduğu çeşitli yerlerinde uygulanması hedeflenmekteydi. Benzer bir çözüm de Türklerin oturduğu bağımsızlığını kaybeden İstanbul içindi. Bu durum Wilson İlkelerinin ilk paragrafının ruhuyla tamamen zıttı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletlerinin büyük güçlerce, etki alanlarına bölüşülerek bağlı haklarla birlikte paylaşılması ve yönetilmesi buradaki insanlara ne güvenlik ne de gelişimleri için bir ortam getirecekti. Bu insanların tümü aynı ırk, aynı dil ve dine mensuptu. Tüm yaşamları boyunca özgür yaşayan bu insanlar, Ukrayna, Yugoslavya, Çekoslovakya gibi kendilerini yönetmeye muktedirler. Her halükarda medeniyet en azından bu insanların da hakkıydı. Wilson'un 12 Prensiği herhangi bir çekince olmaksızın İngiliz, Fransız, İtalyan, Japonlarca kabul edildiğinden, onlar açısından bağlayıcılığı vardı. Başkan Wilson ve tüm medeni dünya, Osmanlı Devleti üzerindeki tüm taahhütleri kaldırmışlardı.

Bu tarz bir cürümü işlemeye muktedir olmayan İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne saygı göstermek zorundaydılar. Ayrıca, bu etiksel görevin ifası doğu sorununun en iyi çözüm yoluydu. Tek hareket tarzı olan bu yöntem aynı zamanda müttefik devletler arasındaki sorunları da çözümlenecekti. Milletlerin mutluluğu ve dünya barışı için müttefiklerin aralarındaki sorunlara çözüm bulması gerekmektedir. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, medeni dünya kamuoyuna Osmanlı halife-sultan ve Müslümanların diğer milletlerle işbirliğine hazır olduklarını ve Osmanlı idaresinin kendisini yenileyeceğini,

modernize edeceğini temin etmekteydi. Osmanlı yönetimi, tüm şartları, dönüşümleri bağımsızlığına zarar vermeksizin kabul etmeğe hazırdı. Ayrıca Osmanlı yönetimince; din, mezhep, ırk ayrımı gözetilmeksizin imparatorlukta yaşayan tüm vatandaşların hayat, onur, mal-mülk, canları ve anayasal hakları, garanti edilmekteydi. Türkiye; ayrıca polis, finans, bayındırlık hizmetlerini yeniden organizesini garanti ettiği gibi, bu işler için atanacak uzmanları Milletler Cemiyeti'nin göndermesine razıydı. Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet edecek bu uzmanların ücretleri yine Osmanlı hazinesince ödenecekti. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, medeni devletler kamuoyundan Osmanlı hükümetinin iyi niyetini anlamasını beklemekteydi. Beklentilerin karşılanması halkın kardeşçe yaşamasını getireceği gibi, evrensel uyuma da yardım edecekti.

Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak amacıyla kaleme alınan risalede, cemiyet sekreterliği özellikle 1915 yılındaki olaylar hakkında kullandığı ifadelerde tüm suçu İttihat ve Terakki mensuplarına yüklemekteydi. Bu açıklamalar bazen dozajını aşarak ağır hakaretlere kadar gidebilmekteydi. Bununla beraber Osmanlı haklarını savunma hususunda bizce önemli bir belge niteliğindedir.

Avrupa'daki ileri gelen Osmanlı siyasilere tarafından vücuda getirilen “*Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti*”, barış konferansıya Osmanlı murahhas heyeti arasındaki fikir teatileri hakkında bir beyanname yayımlama gereği hissetmişti. İstanbul'un bütün İslam Alemi için sahip olduğu mukaddes önemden dolayı tüm Osmanlıların başkenti olarak kalması gereğinin vurgulandığı beyanname, göze çarpan en önemli husus Osmanlı Milleti'nin çoğunluğu teşkil ettiği yerlerde kendi istiklâlini ihlal edecek hiç bir tasfiye hareketine rıza gösterilemeyeceğiydi. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında çoğunluğunu Arap, Suriyeli ve Iraklıların oluşturduğu yerlerde geniş bir mahalli özerkliğe yer verilebilirdi. Elbetteki, herhangi bir dış müdahale olmaması koşuluyla bu tarz bir idare yerel halkın oyuna müracaat edilmesi suretiyle kurulmalıydı. Osmanlı Hükümeti'nin güney kısmında bazı fiili durumların tasdikine karşın, tamamen Türk olan Kars, Ardahan ve Batum havalisi Türkiye'ye bırakılmalıydı. Sadece bir devletin vekâletiyle değil tüm Batılı büyük devletler Osmanlı Devleti'nin gelişimine ön ayak olmalıydılar. Kapitasyonların kaldırılmasının istenildiği beyanname, Türklerin yüzyıllarca idare ettikleri yerlerin gelişimine katkı sağlamadıkları hususunda konferansta öne sürülen iddialara ise, en iyi cevabın tarihi deliller olduğu belirtilmiştir.²⁴

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkında Türk basınında çeşitli haberler çıkmaktaydı. Kara Şemsi imzasıyla çıkan haberde cemiyet azasının büyük çoğunluğunun İstanbul'da olmasından dolayı İstanbul'a nakledilmek suretiyle milli kongreye katıldığı yönünde bir haber çıkmıştır. Fakat Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, vaktiyle Cenevre'de yaşayan akli selim insanlar tarafından kurulmuştu. Kuruluş amacı, Avrupa'da Türkiye aleyhinde ve Türkiye hukukunu ihlal eder suretle yapılan yayınlar ve kararlara karşı gerçek bilgi vermek, aynı zamanda Türklerin meşru hukuklarını söz-yazıyla müdaafa etmektir. Cemiyet üyelerinin bazılarının İstanbul'a döndüğü sıralarda cemiyetin İstanbul'a naklinin gerekip gerekmediği hakkında müzakerede bulunulmuştur. Cemiyet'in kurucuları, Osmanlı hukukunun Avrupa'daki propogandalara karşı İstanbul'dan savunulamayacağı görüşündeydi. Savunmanın serbest, herhangi bir grubun nüfuzuna girmeyen, tarafsız bir devlette icrası ana gayeydi. İstanbul'da bir şubesinin bulunması idarecilerin görüşüydü. O dönemde cemiyetin

²⁴ *İkdam*, 2 Ağustos 1919.

yarıya yakın üyesi İstanbul'da diğerleri ise İsviçre'deydi. Yapılan iş ücret karşılığı bir devlet memuriyeti değil aksine sadece hissi, vatanperver duygulardan doğan bir girişimdi. Kara Şemsi tarafından verilen ilanda, İstanbul'daki üyelerin milli kongreye katıldıklarına dair haber açık değildi. Şayet İstanbul'daki üyeler böyle bir karar verse bile İsviçre'dekiler görevlerine devam edeceklerdi. Zira, İsviçre'de bu görevin devamı elzemdi. Nitekim; Yunan, Ermeni, Romen, Sırp, Yugoslav, Leh, Arnavut, Letonyalı, Ukranyalılar hukuklarını İsviçre'de savunmaya gayret etmekteydiler. Üstelik İtilaf Devletleri'ne mensup olan milletler bile kendi propogandalarını yapmaktaydılar. Biri Venezelus, diğeri Kral Kostantin'in lehinde neşriyat yapan Yunanlıların haftalık iki gazetesi vardı. Bulgarlar da haklarını savunmak için neşriyata devam ediyorlardı. Osmanlı Devleti ise "*Avrupa makinesinin dışlarındaki gücü taktir edemediğinden*" İsviçre'de yaşayan Türkler büyük güçlükler içerisinde yaşamakta ve diğerlerine karşı küçük düşmekteydiler. Şayet İstanbul dedikodu yerine siyasi sahaya ağırlık verseydi, Türklerin de İsviçre'de Fransızca, İngilizce birçok gazetesi bulunacak ve bunları dünya kamuoyuna sunabilecekti. Fakat buradaki Türkler borç alarak yaşadıklarından geçimlerini temin etmeleri bile güçtü. Viyana büyük elçisi Hüseyin Hilmi Paşa'ya yaptığı müracaatla Ahmet Cevdet Bey, 1000 mark elde etmiş ise de cemiyet bu paradan faydalanamamıştı. Ahmet Cevdet Bey, Osmanlı hukukunun müdaafasıyla meşgul olacak bir gazetenin İsviçre'de tesisinin gerekliliğini bildirmişse de, bu talep savaş şartlarının getirdiği hengamede karşılık bulmamıştı. İsviçre'de müstakil olarak hayatına devam eden cemiyetin hiçbir siyasi hizip veya partiyle en yakın bir ilişkisi olmadığı gibi, hiçbir kuvvetin nüfuzu altında değildi. Bununla beraber cemiyete milletten bir ferdin veya bir gurubun gayri resmi olarak katılımı ve cemiyetin yayınlarını maddi-manevi olarak desteklemesi uygundu. Cemiyet idarecileri hürriyetlerinin korunması noktasında azami dikkat göstermekteydiler. Şayet İsviçre ve İstanbul'daki üyeler, cemiyetin İsviçre'de devamını uygun görmüyorlarsa bunu genel merkeze bildireceklerdi. Bu arada cemiyet üyelerinden Muhtar Bey'in haksız eleştiriye uğraması Ahmet Cevdet Bey'i üzmüştür. Ahmet Cevdet Bey, bu tarz vatanperverane girişimlerin çirkin saldırılarla akamete uğramaması fikrindeydi. Ona göre, kanaat ve vicdan sahibi olan Muhtar Bey esaret hayatında bile doğruları söylemekten çekinmemiş ve bu yüzden güçlüklerle karşılaşmıştı. Bu gibi olumsuzluklar tek vücut olması gereken bir milleti birbirinden ayırıp kuvvetini zaafa uğratmaktaydı. Ahmet Cevdet Bey, hükümetin icraatlarını dedikoduya benzetirken yapılan işleri ciddiyetten uzak hayal olarak nitelemekteydi. Bu gibi eksikliklerin Osmanlı Devleti'nde bulunması ne siyasi-iktisadi, ne de içtimai-ilmî cemiyetlerin teşkiline yol açmıştır. Ayrıca bu durum namuslu, liyakatli kişilerin belli mevkilerdeki görevleri layıkıyla yapmasına engel teşkil etmekteydi.²⁵

İsviçre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Milli Mücadele yıllarında Anadolu'nun sesini Avrupa kamuoyuna duyurmaya devam etmiştir. Anadolu'daki olaylar hakkında Ermeniler tarafından Avrupa'da yapılan propogandalar had safhadaydı. Cemiyet, Türkiye'deki olayların gerçek yüzünü ortaya koymak için bir beyanname yayımlamıştır. Ermeni politikacıların Avrupa kamuoyunu lehlerine çevirmek için kullandıkları vasıtalarından bahseden cemiyetin²⁶ diğer faaliyetleri ise sansür gereği o günün gazetesinde yayımlanamamıştır.

²⁵ *İkdam*, 11 Kanun-i Evvel 1919.

²⁶ *İkdam*, 27 Mart 1920. Milli Mücadele yıllarında İttihat ve Terakki'nin bazı ileri gelenleri Berlin ve İsviçre'deydi. İtilaf Devletleri, İttihatçıları Almanya'dan isteyebileceği için burası onlar için güvenli bir liman değildi. Bu yüzden Lozan'a giderek bir çeşit merkezi heyet teşkiline karar vermişlerdi. O dönemde sadrazam olan Damat Ferid Paşa tarafından himaye edilen Türkiye sefiri Reşat Halis Bey, İttihatçı

Sonuç

Her büyük devlet gibi Osmanlı Devleti'nin, özellikle de varolma mücadelesi verdiği Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni ve Rum tebaasına karşı aldığı bazı tedbirler aleyhine propagandayı tetiklemiştir. Propagandanın en önemli merkezlerinden biri, I. Dünya Savaşı'nda tarafsız, mütareke döneminde Cemiyet-i Akvam'ın merkezi olacak İsviçre'ydi. Aleyhine propagandaya karşı olanca gücü yettiğince karşı koymaya çalışan Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşması ile savaş dışı kalmıştı. Mütarekenin imzalanmasıyla Türkiye aleyhine propagandanın şiddetlendiği İsviçre'de yaşayan bazı Türk münevverler, bu propagandaya karşı teşkilatlanmaya karar vermişlerdi. Kurdukları derneklerden biri Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Derneği'ydi. Zira, gerek Osmanlı Devleti'nin savaştan mağlup olmasıyla ekonomisinin dar boğazda oluşu, gerekse daha evvel basına yeterince önem vermemesi bu derneğin ortaya çıkışında etkili olmuştu. Derneğin asıl kuruluş amacı, Avrupa'da Türkiye aleyhinde yapılan yayınlar ve kararlara karşı gerçek bilgi vermek, aynı zamanda Türkün meşru hukukunu savunmaktı. Bu amaçla "*Bütün medeni milletlere çağrı*" başlığıyla Türklerin haklarını savunmak için bir risale neşredilmiştir. Risalede özellikle Osmanlı Devleti'nin hakları savunulurken, diğer taraftan 1915 olayları ile ilgili tüm sorumluluğun İttihat ve Terakki idarecilerine yüklenmesi dikkat çekicidir. Böyle bir sivil inisiyatifin İsviçre gibi bir ülkede kuruluşu, bize işgallerin başlamasıyla Anadolu'nun her tarafında resmi bir emir almaksızın kendiliğinden kurulan dernekleri hatırlatmaktadır. Anadolu'dakiler gibi bu dernekte gösterdiği özveriyle Türk Milleti'nin bağımsız yaşama azmini ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

II. Gazeteler

The New York Times

İkdam

Servet-i Fünun

III. Eserler

Ahmed Rüstem Bey, *Cihan Harbi ve Türk Ermeni Meselesi*, Bilge Kültür Sanat, 1. basım, İstanbul 2001

düşmanıydı. Osmanlı Büyükelçiliği İttihatçıların hareketlerini takip ediyordu. İttihatçılar da Reşat Halis Bey'i azlettirebilmek için taraftarları vasıtasıyla İstanbul'da teşebbüste bulunmuştu. Reşat Halis Bey, İttihatçıları uzaklaştırabilmek için İsviçre Hükümeti nezdinde bir çok girişimde bulunmuştur. Fakat Türkiye'de aleyhinde güçlü bir lobi vardı. Hatta Cemal Paşa bazı kişilerin önünde onu küçük düşürmek için hakaretimiz şu sözleri sarf etmişti. "*Reşat Halis Bey, bizi buradan tard etmezden evvel gerek kendisini gerek hükümetini iskat edeceğiz. Bu suretle bizimle uğraşmamayı öğrenecektir*". Bu konuda bkz. *İkdam*, 29 Kanun-i Sani 1920.

- AVŞAR, Servet, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, Kim Yay, 1. basım Ankara 2004
- BAKAR, Bülent, *Ermeni Tehciri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1. basım, Ankara 2009.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi Son Hatıralar*, Hilmi Kitabevi, C.III, İstanbul 1942
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Bir Acı Hikaye*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1942
- İNAN, Arı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir – İzmit Konuşmaları*, TTK, 2. basım, Ankara 1996
- KİTSİKİS, Dimitri, *Yunan Propagandası*, (Çev. Hakkı Devrim), Kaynak Kitaplar, 1. basım İstanbul 1974
- MACMİLLAN, Margaret, *Paris 1919 Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, (Çev. Belkıs Dışbudak), Odtü Yayıncılık, 1.basım, Ankara, 2004
- ÖKE, Mim Kemal, *Ermeni Sorunu*, İz Yayıncılık, 1. basım, İstanbul 1996